

6. A kiadvány – akárcsak a sorozat ezután megjelenő kötetei – hasznos forrásanyag lehet nemcsak a névkutatók és a nyelvészek, hanem a történészek és számos más tudományágat művelő szakember számára is. Így a kötet a névtani kutatások elősegítése mellett azt az interdiszciplináris célt is szolgálja, melyet a helynévgyűjtés erdélyi megteremtője, SZABÓ T. ATTILA egész helynévgyűjtő és -kutató tevékenysége során szorgalmazott, emellett fontos részét képezi a Debreceni Egyetem által nemrég útjára indított és folyamatosan bővülő Magyar Nemzeti Helynévtárnak is.

SÓFALVI KRISZTINA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4878-9894>

Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem
Kolozsvári Kar

ADELINE LATIMIER-IONOFF, *Lire le nom propre dans le roman médiéval* [Ófrancia regények tulajdonnevei – az olvasás fényében]

Classiques Garnier, Paris, 2019. 518 lap

1. A cím világosan jelzi, hogy a vizsgálat irodalmi szövegekben megjelenő nevekre irányul, másfelől arra is utal, hogy benne a középkori olvasó szempontja, illetve (a könyv egy visszatérő kifejezésével élve) annak elváráshorizontja is megjelenik. E kettősség révén ígéretes jelentéstani gazdagság áll elő.

A tekintélyes, több mint ötszáz lapos monográfiához a forrásanyagot öt ófrancia regény jelenti. Ezek közül 1270 körül keletkezett a következő négy: *Cristal et Clarie*, *Les Merveilles de Rigomer*, *Floriant et Florete*, *Claris et Laris*. Az ötödik, a *Melyador* (Froissart műve) az 1360 körüli időszakhoz köthető. Érdeemes e korszak kapcsán felidézni, hogy a francia irodalmi hagyomány ekkor már több évszázados múltra tekint vissza: ennek egy-egy kiemelkedő műfaját képviselik a 11–12. századból fennmaradt gesztaének (mint a Roland-ének), majd a 12. század utolsó harmadában virágkorukat élő udvari regények (közülük a legnevezetesebbek Chrétien de Troyes művei – például a *Perceval* –, melyek az Artúr-mondakör világához kapcsolódnak). Mindezek verses formában születtek, később prózai feldolgozások egész sora is követte őket. A szóban forgó regényekben ismét a versforma érvényesül, ami a nevek szövegbe illesztése szempontjából korántsem mellékes tényező. Az öt mű összesen mintegy száz-ezer sort tesz ki. Közös jellemzőjük, hogy nem tartoznak egyetlen irodalmi ciklusba sem; emellett szoros (gyakran intertextuális) kapcsolatban állnak korábbi művekkel, bőven merítenek azok névanyagából, miközben az „arturiánus” jelleg tekintetében különböznek is egymástól. Közülük egyben (*Les Merveilles de Rigomer*) parodisztikus, sőt szatirikus színezet is föllelhető.

A feldolgozást nagy szakirodalom-ismeret, elméleti és terminológiai igényesség jellemzi. A szerző jellegzetes módszere az, hogy egy-egy vizsgálati szempontnak megfelelően a fenti öt mű különféle jeleneteinek rendkívül elmélyült elemzését adja. Mivel maguk e regények kevésbé ismertek, s az idézett szövegrészek kizárólag ófranciául jelennek meg, e mű célközönségét elsősorban a középkori francia irodalom szakembereiben kereshetjük. A felvetett szempontok ugyanakkor irányt mutathatnak más irodalmi művek névanyagának megközelítéséhez is.

E szempontokról ad tájékoztatást – a szakirodalmi előzmények és a korpusz bemutatása után – a Bevezetés is (9–39), mely jelzi a vizsgálat néhány központi kérdését. Ilyen a szereplők

és a nevek kapcsolata a fenti regényekben; a név mint az önazonosság és az elismertség jele (vö. *név* és *hírnév*); a nevek megjelenése és gyakorisága a szövegben; a névvariációk; a korábbi irodalmi névanyaghoz való viszony; „az olvasó enciklopédiája” (UMBERTO ECO kifejezése szerint), melynek a befogadás szempontjából meghatározó szerepe van; a nevek poétikája és expresszivitása.

2. A feldolgozás három fő fejezetre tagolódik. Az első a nevet a maga anyagszerűségében vizsgálja (41–182). Ezen belül az első egység a kézírattól a modern kutatási eszközökig tekinti át a témát (43–80). Ennek kifejtése után, hogy mi a tulajdonnév, a szerző azt a kérdést veti fel, hogy egy elem név voltát a középkori szerzők és másolók milyen módokon jelzik az írott szövegben. Árnyalt, paleográfiai szempontú elemzést kapunk arról, hogy miközben a nagy kezdőbetűs írásmód ritka, bizonyos esetekben – egy szereplő első megjelenésekor, különleges hőstette esetén, vagy ha a név verssor elején áll – többféle díszítő elem szolgálhat a kiemelésére. A tulajdonnevek tipológiájáról szóló részben egy áttekintés számszerű adatokat közöl arra nézve, hogy egy-egy regényben milyen az egyes névfajták képviselője, hány névelőfordulással és hány névvel találkozunk, s e két szempontnak megfelelően száz, illetve ezer sorra átlagosan hány név esik (vö. 60). Más művekhez hasonlítva az a tanulság fogalmazódik meg, hogy a későbbi regényekben a „nevekkel való telítettség” megnő. Igen tanulságos emellett a különféle modern szövegkiadások mutatóinak vizsgálata abból a szempontból, hogy miként kezelik a tulajdonneveket. A következtelenségek láttán a szerző a digitális technikától remél megbízhatóbb eljárásokat.

A fejezet második egysége a vetés és megművelés metaforáját alkalmazza a szövegben megjelenő nevek kapcsán (81–182). Érdekes szempont, hogy rímhelyzetbe kerülve egy-egy név milyen szót hív elő rendszeresen. Egy már kialakult rímpár (*Artu/vertu* 'bátorság/erény') sokszor művek egész során át öröklődik. Igen fontos annak a vizsgálata, hogy egy név mikor, hol és hogyan jelenik meg először a szövegben. Történhet ez (ismert szereplők esetén) minden bevezető formula nélkül, máskor bizonyos igék kíséretében; az, hogy a cselekmény mely pontján jelentkezik a név, azért is lényeges, mert a lovagok próbatételei és találkozásai során a név elhallgatásának, illetve felfedésének mindig jelentősége van. A név közlésében többnyire szerepe van a narrátornak (a szóbeliség körülményei között az előadónak), aki ilyenkor a közönséghez fordulva mutatja be hőstét. A narrátor szerepe abban is megnyilvánul, hogy bizonyos elemek közlését késleltetheti, vagy színlelésből akár el is hallgathatja azokat. Vannak szereplők, akik egy regény teljes szövegében névtelenek maradnak; mások a történet valamely pontján névhez jutnak. Arra is van példa, hogy egyazon szereplőnek két nevére is fény derül. Az azonosítás szempontjából a fegyverzet jelentősége is nagy a középkori ember számára: egy lovag erről ismerhető fel, maga a hős pedig ezt saját identitása részének tekinti. Más természetű elemek (gyűrű, sebhely) is szerepet kapnak a szereplők azonosításában.

3. A könyv második fejezete a tulajdonnevekhez kapcsolódó képzeletvilágot állítja a középpontba (183–321). Bevezetésként röviden képet ad a középkori francia névanyag jellegzetességeiről, többek közt az egyénnév mellett a másodlagos névelem megjelenéséről (már a 12. század elején).

Az ezt követő első nagyobb egység (192–275) a forrásokhoz való viszonyt és azok követségét vizsgálja. Jelzi azt, hogy bizonyos ókori nevek, illetve korábbi ófrancia művek szereplői az adott korban ismertnek tekinthetők a hallgatóság számára. A regényekben olyan nevek is megjelennek, melyek a kor személy- és helynévanyagából valók. Külön nagy kérdés az, hogy az Artúr-mondakör regényeinek névanyaga hogyan épül be a szóban forgó későbbi művekbe.

E nevek felidézése, egyes szereplők beleszövése a történetbe önmagában is kapcsolatot teremt a múlttal: az adott regények így az előzők folytatásaként tűnnek fel. A fenti világba más kultúrákból származó szereplők is belépnek: így a görög–latin mitológia egyes alakjai vagy római katonák sokasága, akiknek a legyőzése egyben azt is jelenti, hogy Rómához képest itt egy magasabb értékrend érvényesül. Többféle párhuzam jelentkezik ókori eposzok, illetve a Biblia szereplőivel (Hektor és Achilles, máskor Káin); a hallgatóság számára ezek azonnali támpontot nyújtanak az értelmezéshez. Igen érdekes csoportot képeznek a szerzők által alkotott nevek, melyek kiindulópontját irodalmi nevek, máskor közszók jelentik, s amelyeknek nagy kifejező erejük van. (Egy sebes futású ló neve *Passevent*, benne a *vent* 'szél' elemmel). Más esetekben a nevek hangtani felépítése idézi fel a kerekasztal lovagjainak világát.

E fejezet második nagy egysége a név olvasása köré szerveződik (277–321). Ennek kapcsán fontos alapelv, hogy az írott és a hangzó szöveg kettősségével mindig számolni kell. A középkori szerzők számára igen fontos a nyelvről való gondolkodás, ezen belül a szó és a név motiváltságának a kérdése, melyre nézve bőven merítenek ókori és későbbi filozófusok műveiből, főként Sevillai Izidor *Etimologiae* című munkájából. Egy-egy tulajdonnév jelentésének a kibontása (gyakran annak elemekre bontásával) a regények visszatérő eleme, a kontextus pedig újabb és újabb értelmezési lehetőségeket villant fel az olvasó számára. A név a történet során hosszú utat tehet meg a teljes átlátszóságtól a homályossá válásig, a lényeg felfedésétől annak elfedéséig. A korábbi regényekből átvett, közismert nevek esetében a motiváltság eltűnése jellemzőnek mondható.

4. A harmadik fejezet középpontjában a nevek elrendezésével kapcsolatos kérdések állnak (323–462). Ezek közül az első „a nevek szövete” (325–366). Az egymással kapcsolatban álló szereplők neve között gyakran valamilyen egybecsengés mutatkozik a hangalak, illetve a jelentés terén: *Cristal* és *Clarie* egy szerelmespárnak, *Claris* és *Laris* két jó barátnak a neve. A regények jellegzetes elemei a névlisták (lovagi tornák, ünnepi ceremóniák leírása során). Van rá eset, hogy 52 szereplő neve követi egymást. Ezek között igen gyakoriak az Artúrmondakörből vett nevek, melyek együttese e képzeletbeli világ stabilitását és erejét érzékelteti.

A fejezet második egysége a következő kérdéskört vizsgálja: a nevek és az elbeszélés szerkezete (367–462). A fenti regények olyan szereplőket állítanak a középpontba, akik elhagyják eredeti környezetüket, útjuk során különböző próbatételeken esnek át, s ezáltal egy beavatási folyamaton mennek keresztül. Ahhoz, hogy a hős önmagává váljon, másokkal kell találkoznia. Neve ritkán hangzik el az események során: nem a származása, hanem a tettei kapnak hangsúlyt. Ezáltal a név is új meg új jelzőkkel gazdagodik, s akkor ragyog fel igazán, amikor a hős eléri célját. Ő maga a lovagi tornán gyakran ismeretlen személyként jelenik meg, hogy bravúros tetteivel újra bizonyítsa kiválóságát; előfordul az is, hogy egy másik lovag helyett, annak színeiben harcol. (A magyar olvasók közül ki ne gondolna Toldira?) Van példa álsruhára, ellenség körében való kémkedésre, szerelmi szállal való összeszövődésre is. Név és hírnév között a kapcsolat szoros. Nevet szerezni minden lovag törekvése, ide eljutni viszont csak a környezet elismerése által lehet. A hős elnyeri jutalmát, tetteit hírül adják, emlékezetét megőrzi a szó és az írás. Ebben szerepet kap a narrátor, emellett a regény egy-egy alakja is (nemegyszer egy ellenfél). A hírnév olyan fokú lehet, hogy az már gátolja a cselekmény folytatását – egyes szereplők például pusztán egy név hallatára meghátrálnak a harctól. A hírnév így a maga útját járja, fölébe kerekedik a hősnak, aki számára az inkognitó jelenthet megoldást. Másfajta gátló mozzanat az, ha a hős visszavonul a lovagi élettől, s a szerelem vagy más tényező visszatartja attól, hogy megfeleljen hivatásának. A környezet elvárása szerint ilyenkor újra útnak kell indulnia. A hírnévhez való viszony el is torzulhat általa, ha a hős ezt önmagáért hajszolja,

s hiúsága és dicsekvése által saját jó hírét aláássa. Végül vannak példák a név elvesztésére is. Ennek különféle okai lehetnek (büntetés, ártó varázslat), de általa egy olyan átmeneti állapot áll elő, amely után újrakezdés következhet.

Az Összegzés (463–475) számot ad a szerző törekvéseiről és gondolatmenetének fő irányairól. Kiemelném azt az észrevételét, hogy az olvasók körébe maguk a középkori szerzők is beletartoznak. A kötetet gazdag szakirodalom-jegyzék (477–500), valamint a vizsgált művekben előforduló személynevek (501–510) és helynevek (511–513) mutatója zárja.

5. Befejezésként arról szólnék, hogy milyen olvasói élményt jelentett számomra a fenti könyvvel való találkozás. Két fő mozzanatot emelnék ki. Egyrészt azt, hogy az egyes regényekből kiválasztott részletek olyan mozaikkockák hatását keltik, melyek az árnyalt elemzés fényében mintegy felnagyítva jelennek meg. Másfelől ezek lépten-nyomon más olvasmányok (históriás énekek, eposzok, balladák, drámák) emlékét hívják elő – ami világosan érzékelteti a könyvben jelen levő szempontrendszer gazdagságát és termékenységét.

KOROMPAY KLÁRA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9670-9537>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

A Névtani Értesítő szerkesztőségébe 2023-ban beérkezett magyar névtani kiadványok

Helynévtörténeti Tanulmányok 17. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN – TÓTH VALÉRIA. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2021. 149 lap

KOVÁCS LÁSZLÓ szerk. 2023. *Márkanevek: nyelvészet és marketing határán*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 228. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 254 lap

Köszöntő könyv Hoffmann István 70. születésnapjára. Magyar Nyelvjárások 61. Szerk. KIS TAMÁS – RÁCZ ANITA – RESZEGI KATALIN – TÓTH VALÉRIA. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2023. 1017 lap

PELCZÉDER KATALIN 2022. *A Bakonybéli összeírás mint nyelvtörténeti forrás*. A Magyar Névtan Archivum Kiadványai 56. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. 277 lap + mellékletek

TAKÁCS JUDIT 2023. *Névtani (határ)esetek. Személynevek a segédtudományok tükrében*. Pandora Könyvek 43. Líceum Kiadó, Eger. 176 lap

VÖRÖS FERENC szerk. 2022. *A nyelvöldrajztól a névföldrajzig XI. Multidéző neveink*. Savaria University Press, Szombathely. 184 lap